

BUITEN

6^E JAARGANG N^O. 18.

ZATERDAG 4 MEI 1912.

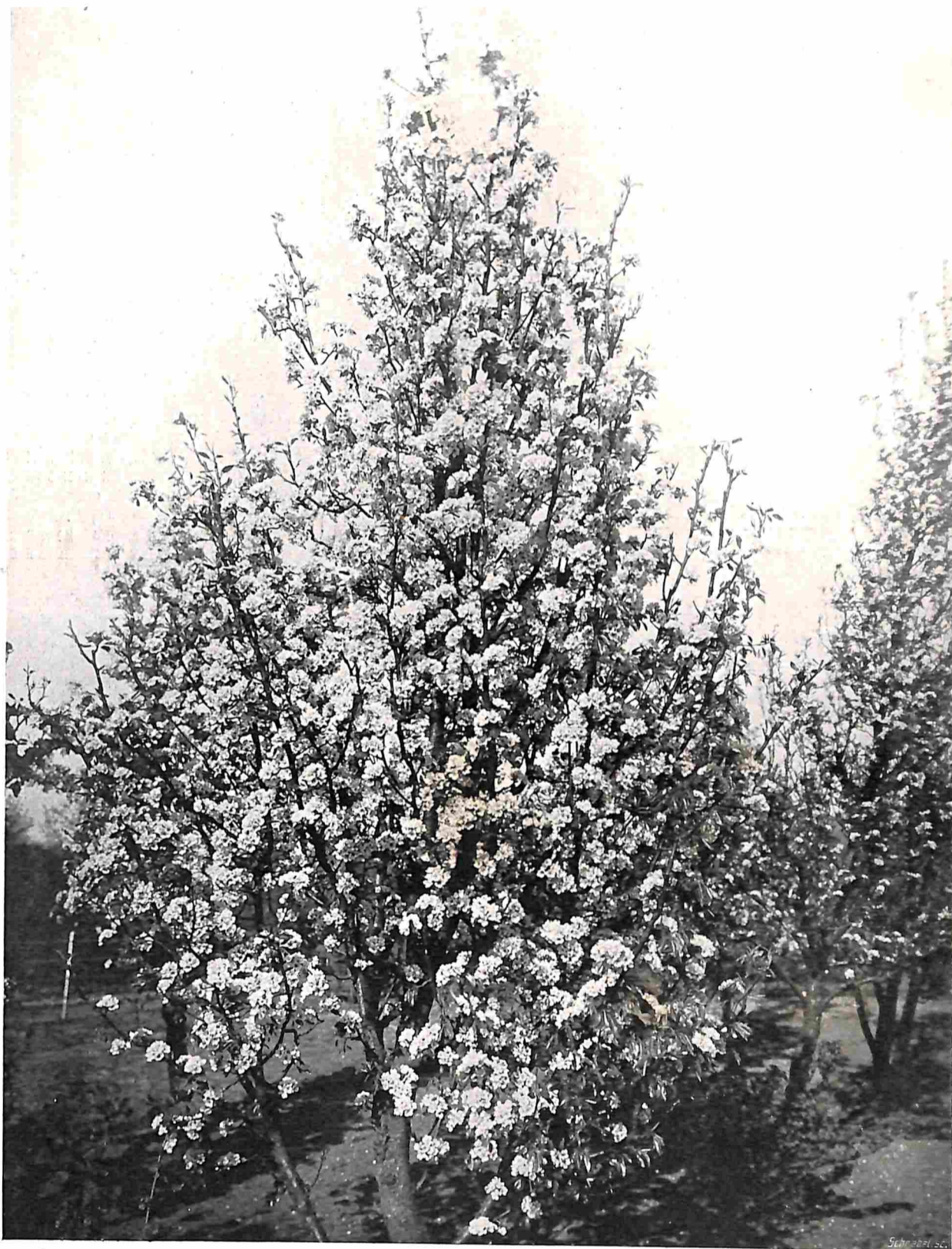

Foto C. Steenbergh.

BLOESEMWEELDE ONDER DEN ROOK VAN AMSTERDAM.

INHOUD:

BLOESEMWEELDE ONDER DEN ROOK VAN AMSTERDAM.	
ILLUSTRATIE.	BLZ. 207
DE STERRENHEMEL IN MEI, DOOR A. A. N.	„ 208
EEN DROOM (SLOT), DOOR J. DAALDER DZ.	„ 208
O, HET LICHT LENTETIJ (GEDICHT), DOOR KO FOCK.	„ 209
IN MEMORIAM (GEDICHT), DOOR A. A. STOKER.	„ 209
DE THEE-CULTUUR OP JAVA, DOOR DR. H. H. ZEIJL- STRA FZN., GEÏLLUSTREERD	BLZ. 210—215
EEN MOOIE NIEUWE PLANT, DOOR E. TH. W., GEÏLL.	BLZ. 216
DE VLIER IN HET VOLKSGELOOF	„ 216
BLOEIENDE PEREBOOMEN IN EEN STADSTUUNTJE TE KAMPEN. ILLUSTRATIE	„ 217
VENLOSCHER MERKWAARDIGE GEBOUWEN, DOOR A. F. VAN BEURDEN, GEÏLLUSTREERD	„ 217
DE ROMEINSCHE CAMPAGNA, DOOR H. WITTE.	„ 217
BLOESEMWEELDE. ILLUSTRATIE	„ 218

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Alle kopij ook die met illustraties, zoomede afzonderlijke illustraties (fotografieën, teekeningen, enz.), gelieve men te zenden aan de redactie, Rokin 74-76, Amsterdam. Duidelijke naam en adresvermelding wordt verzocht ook achter op de foto's.

De uitgevers verzoeken beleefdijk dit blad te noemen als men naar aanleiding van eene advertentie, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.

Het auteursrecht voor den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de Wet van 28 Juni 1881, Stbl. No. 214.

DE STERRENHEMEL IN MEI.

HET volgende overzicht geeft den stand der sterrenbeelden in den vóóravond (omstreeks 9 uur).

Zenith: Grootte Beer, Boötes, Draak, Jachthonden;
Noorden: Andromeda, Kleine Beer, Cassiopeia, Cepheus,
Giraffe, Hagedis, Perseus;

Oosten: Arend, Draak, Hercules, Lier, Ophiuchus, Pijl, Vos,
Zwaan;

Zuidoosten: Kroon.

Zuiden: Beker, Hoofdhaar van Berenice, Maagd, Raaf, Schorpioen, Slang, Waterslang, Weegschaal;

Zuidwesten: Leeuw, Sextant;

Westen: Kleine Hond, Kreeft, Leeuw, Lynx, Tweelingen;

Noordwesten: Wagenman.

Om 9 uur staat de *Melkweg* nog laag, maar na middernacht rijst hij met het sterrenbeeld Zwaan in het Oosten hoog op en is dan prachtig, althans zoolang de Maan niet hindert. Voor de waarneming van het *Zodiakaallicht* en van den *Gegenschein* is in Mei de gelegenheid zeer ongunstig. Hetzelfde geldt voor de *Algol minima*, daar het sterrenbeeld Perseus in den korten Meinnacht niet hoog genoeg boven den horizon komt.

Van 1 tot 6 Mei vertoonen zich in den nanacht gewoonlijk vrij veel vallende sterren, die naar hun straalpunt in het sterrenbeeld *Waterman Aquariden* heeten.

De *Nieuwe Ster* in de Tweelingen, waarover ik in No. 14 een en ander mededeelde, is heel wat zwakker geworden, niet geleidelijk, maar met tamelijk groote schommelingen. Zij is nu (26 April) iets zwakker dan de rechtsche der beide sterren, die op het kleine kaartje even ten Noorden staan en veel helderder dan de linker. Voor een binocle is de „Nova” al wat zwak geworden. en men heeft een kleinen kijker noodig om de lichtwisseling verder te vervolgen.

De *tijdsvereffening* verandert in Mei niet veel: de zon is de heele maand drie of vier minuten bij de klok voor.

Mercurius bereikt den 13^{en} Mei een Westelijke elongatie van 26°, maar daar de planeet nog geen drie kwartier vóór de zon opkomt, zal zij wel niet gevonden kunnen worden.

Venus is niet waarneembaar.

Mars vervolgt zijn Oostelijke beweging in de Tweelingen, en blijft daardoor de heele maand 's avonds nog goed zichtbaar als zwakke ster der eerste grootte. De planeet was half April al zwakker dan de roode ster *Aldebaran* geworden. De middellijn neemt deze maand van 10" tot 9" af.

Jupiter loopt langzaam terug, d.i. Westwaarts, in het zuidelijk deel van het sterrenbeeld Ophiuchus. De planeet komt half Mei al om 9 uur op, maar staat voor goede waarnemingen wel wat laag aan den hemel.

Saturnus is niet waarneembaar.

De *Volle Maan* bedekt 30 Mei de roode ster der eerste grootte *Antares* (z van den Schorpioen). Het verschijnsel zal in een binocle goed te zien zijn. De ster verdwijnt te 9 uur 11 min. achter den Oostrand, maar de maan staat dan nog vrij laag. Vijf kwartier later komt *Antares* aan den Noordwestrand weer te voorschijn, even boven de bekende regelmatige ovale maanvlek *Mare Crisium*.

De *zonsverduistering* van 17 April is, zooals men al uit de dagbladen gezien heeft, onder zeer gunstige omstandigheden waargenomen. Nagenoeg alles, wat Nederland aan vakastronomen oplevert, was in Limburg op de *centrale lijn* verzameld; maar ook vele amateur-astronomen zijn met vrucht aan het werk geweest.

Ik zag uitstekende foto's die met zeer eenvoudige hulpmiddelen verkregen waren. Bijzondere vermelding verdient een foto der centrale eklips, te Bunde door den heer Thijs, uit Breda, met een gewoon brilleglas gemaakt; de plaat vertoont een driekwart volledigen zonnering met vele „kralen”.

De vak-astronomen hebben succes gehad. De verduistering trad bijna op de seconde af op het berekende oogenblik in. Er zijn vele koorden op de zonneschijf gemeten, de straling van den zonnedampkring is visueel en fotografisch bepaald; het spectrum van den zonsrand is gefotografeerd. Het is niet zeker of de *corona* gezien is, maar *protuberansen* zijn door verschillende waarnemers opgemerkt. Ook meenen sommigen in het eklipskamp bij Maastricht de *vliegende schaduwen* te hebben gezien. Van de sterren vertoonde zich alleen de planeet *Venus*, die al een kwartier vóór de ringvormige eklips in zicht kwam, en omstreeks 40 minuten lang zichtbaar bleef.

De schemering was niet zoo sterk als ik verwachtte, maar ze viel vlak voor het oogenblik van centrale eklips toch weer met verrassende snelheid in. Door velen werd de eigenaardige begrenzing der slagschaduwen opgemerkt; men zag a. h. w. overal den sikkelvorm in optreden. Bij de schaduw der hand geeft dat den indruk alsof de vingers klauwen dragen. Merkwaardig was het, dat de maan 1 à 2 minuten vóór de centrale eklips, en ook nog eenige tijd er na, geheel rond gezien werd, niet zwart, maar lichter dan de hemel: een gevolg van het feit, dat bij een ringvormige eklips geen eigenlijke slagschaduw der maan de aarde bereikt en dus de dampkring nog vrij sterk door zonlicht verlicht is. Het mooiste is volgens ieders oordeel wel het „kralensnoer” geweest, dat zich vlak vóór het oogenblik van centrale verduistering vormde en dat zich langs de maan scheen te bewegen.

Misschien hebben velen zoozeer den smaak in zoneklipsen gekregen, dat zij in 1914 in Zweden de eklips van 21 Augustus gaan bijwonen, die daar gedurende meer dan twee minuten totaal is. Ik kan hun verzekeren, dat een totale zonsverduistering nog heel wat anders is dan een ringvormige, bijna totale. A. A. N.

EEN DROOM.

(Slot).

DE *Kievit*: „De wet stelt mij zeer te leur. Eerst werd voorgesteld, dat men onze eieren mocht rooven tot 15 April, later werd er van gemaakt 25 April en nu is besloten, dat onze eieren geraapt mogen worden tot en met 28 April. Ons voordeel is dus wel heel klein, slechts twee dagen zijn ons geschonken. We zullen dus pas weer jongen kunnen hebben in den tijd, waarin we gevaar lopen, ze door de maaimachine te zien vermorzelen, evenals dit tot heden het geval is geweest. En daarom laat het mij vrijwel onverschillig, of de Eerste Kamer het ontwerp aanneemt of afstemt. Will vreesde ik, dat mijne belangen niet zoo heel goed zouden voorgestaan worden. Wel spreken de landbouwers over het groote belang van ons, over het nut, dat wij doen, doch ook weet ik, dat vele menschen van de Regeering gaarne kievitseieren eten, en ze ook duur betalen. Dat mag nu een voordeel wezen voor vele arme menschen, doch het zien wegrooven van onze eieren, waarin toch onze kinderen besloten zijn, doet ons er niet minder zeer om. Ik vind de menschen wreed en slecht”.

De *Kluit*: „Mijnheer de Voorzitter, ik gevoel wel iets voor hetgeen de *Kievit* heeft aangevoerd, omdat ook in het laatst van April van mij gedurig eieren worden weggenomen. Mijne eieren zijn wel iets grooter, dan die van den *Kievit*, doch ze gelijken er overigens veel op, en nu stoppen de menschen ze wel tusschen de kievitseieren, om ze als zoodanig te verkoopen. Dat pleit niet voor de eerlijkheid van eierenzoekers en -verkoopers, want zij weten het wel, dat mijne eieren lang zoo goed niet smaken, als die van den *Kievit*. Maar overigens ben ik blij met de nieuwe wet, omdat nu ook later mijne eieren en jongen en ook ik zelf op bescherming staat mogen maken. Tot heden mag men den *Kluit*, die zich ten opzichte van de menschen heelemaal geen kwaad bewust is, naar believe vervolgen en doden. En dat is jammer, want groot is ons aantal niet. Alleen op Texel en aan den Hoek van Holland hebben we nog broedkolonies van eenige beteekenis”.

De *Boerenzwaluw*: „Wanneer de menschen mij hebben zien komen, zullen ze zeker wel zeggen, dat ik nu de ééne zwaluw ben, die nog geen lente maakt. Ook ik had nog gaarne wat in het lekkere Zuiden willen vertoeven, al ben ik minder kleumsch

dan de Spotvogel. Toch wilde ik heden aanwezig zijn, niet omdat de nieuwe wet zooveel verbetering voor de zwaluwen zal brengen, want wij hebben ook onder de oude wet van de menschen weinig last gehad. Overal worden we even gastvrij ontvangen. Doch ik wilde op deze groote vogelvergadering nogeens protest aantekenen tegen de brutaliteiten van de musschen, die echte straatjongens onder de vogels!"

De Voorzitter: „Ik verzoek de geachte spreekster zich wel te willen matigen, daar ik haar op die beleedigende wijze niet mag laten voortgaan!"

De Boerenwaluw: „Ik zal mij intoomen, Mijnheer de Voorzitter! Doch ik vraag u, of het niet meer dan erg is, dat die musschen maar altijd weer onze nesten rooven? Bij mijne komst naar hier vloog ik even over Wormerveer, waar ik in het vorig jaar gelukkig gebroed heb, en nu zag ik, dat zoo'n straatj...., zoo'n musch, meen ik, mijn oude nestje alweer in beslag genomen heeft. Nu zal ik mijn nest maken onder het overstekende kapje van het huis van den Heer Labriijn, die er mij voor uitgenoodigd heeft en mij bescherming toezegde. Ik hoop nu maar, dat de Regeering van Nederland die brutale musschen op de zwarte lijst zal plaatsen. Ze verdienen het in de eerste plaats!"

De Merel: „Ik spreek uit naam van alle lijstervogels, die voor korter of langer tijd in Nederland verblijf houden, en dan moeten wij wel zeer protesteeren tegen de aanneming van het amendement, waarin bepaald is, dat we nog vijf lange jaren met lijststrikken mogen worden geworgd. Die stroppen kosten jaarlijks aan tienduizenden vogels het leven, want het zijn niet alleen lijststers, die zich er in verhangen, maar ook vliegen vele andere kleine vogels als meezen, vinken, roodborstjes e.a. te veel om ze alle op te noemen, op het uitgehangen lokaas of, om een wreeden dood in de strikken te vinden. Het zijn bijna uitsluitend voor den mensch zeer nuttige vogels, die zich verhangen. En ook de lijststers doen alle veel goeds, al moesten we bemerken, dat bij de beraadslagingen in de Tweede Kamer de goede naam en de eer van ons werden aangerand. Mocht men in dit besluit nog verandering kunnen brengen, dan zou het vele vogels tot zegen zijn. En kan dat niet, dan behooren we ons in de eerste vijf jaren zeer voorzichtig te gedragen en we zullen ons dan verheugen in wat de toekomst ons in uitzicht stelt. Voor later vind ook ik de wet best, beter zelfs, dan in eenig ander land!"

De Voorzitter: „Zoo hebben we reeds verschillende partijen gehoord en tegen het beginsel van de Wet heeft niemand zich verklaard. Alleen de Kievit ziet zich zeer teleurgesteld, doch hij geniet reeds bij de Jachtwet voorrechten boven talrijke andere vogelsoorten, en in de practijk zal het blijken, dat ook de Kievit veel baat bij de nieuwe wet heeft. Hij toch weet het wel, dat nu nog vele Kieviten worden opgevangen en gedood. Wordt de nieuwe wet aangenomen en gestreng uitgevoerd, dan zal ook dat uit zijn!"

De Kievit: „Ik dank u, mijnheer de Voorzitter! Misschien ben ik een weinig te zelfzuchtig geweest, doch ik verwacht er voor mij in de toekomst het beste van, en ik hoop, dat ik haar te donker heb ingezien!"

De Voorzitter: „Zoo nog iemand het woord verlangt, doch zeer kort, dan kan ik dat nog verleen!"

De Musch: „Ik vraag het woord voor een persoonlijk feit. De boerenwaluw, dat troetelkind van de menschen, heeft mij voor straatjongen gescholden. Zij kan haar gang gaan, want, om met de menschen te spreken, lap ik het aan mijn laars. Ik zal wel bovenaan op de zwarte lijst pronken, doch dat zal mij een zorg zijn. Ik heb het altijd zonder bescherming gedaan en ik zal me nu ook wel redden. Laat mijn naam gerust op die lijst voorkomen, ik blijf leven met en tusschen de menschen, die mij ook zonder wettelijke bescherming voedsel en nestplaats zullen blijven verschaffen. Ten opzichte van de boerenwaluw zal ik geen mildere houding aannemen, doch haar nest nemen, als ik geen betere plaats weet. Ik groet u allen en ga heen!"

De Voorzitter: „We zullen de musschen maar buiten de wet rekenen. Met die brutaaltjes is niets te beginnen, omdat ze steeds onder en boven de wet leven!"

De Aalscholver: „Ook ik had nog willen protesteeren tegen de wet, die ook ons vrijwel buitensluit. Ik verheug mij in het voordeel, dat vele vogels bij de nieuwe wet hebben, en ik blijf mijzelf maar afhankelijk stellen van mij goed-gezinde menschen, zooals er gelukkig nog gevonden worden. Ik dank u!"

De Voorzitter: „Ik weet, dat het lot van den aalscholver niet te benijden is, doch mooi vind ik zijne berusting, die hem goed zal doen, en zijne vrienden zullen wel zorgen, dat er nestplaats blijft, en dat de vervolging niet al te groot wordt. Verlangt nu nog iemand het woord? Niemand? Dan stel ik de volgende motie voor:

„De groote vogelvergadering, gehouden op den roen April 1912 op het eiland Griend in de Waddenzee, waar alle vogel-species vertegenwoordigd waren,

gehoord de gehouden besprekingen aangaande het door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen wetsontwerp tot bescherming van in het wild levende vogels in Nederland;

het betreurende, dat ten opzichte van vele vogels nog niet meerdere mildere bepalingen in de wet zijn voorgesteld;

hopende, dat alle vogels zooveel mogelijk door de menschen gespaard zullen worden,

spreekt den wensch uit, dat ook de Eerste Kamer het voorgestelde ontwerp met groote meerderheid zal aannemen, opdat

het weldra met spoedige inwerkingtreding als wet in het Staatsblad zal staan en —

gaat over tot de orde van den dag."

(De geheele vergadering gaat onder oorverdoovend gejuich de lucht in, om spoedig op de aarde weer te keeren).

De Voorzitter: „Ik dank u allen zeer voor de belangstelling in deze bijeenkomst. Moge de nieuwe wet aan allen een vogelwaardig bestaan brengen en verzekeren, dan zal al, wat vleugels heeft, juichen en jubelen! Straks, wanneer de wet aangenomen is, zult ge hier opnieuw geroepen worden in feestelijke bijeenkomst. Met een hartelijk „tot weerziens" sluit ik de vergadering."

Onder blij gejuich ging de menigte uiteen, waardoor ik op mijne legerstede ontwaakte.

J. DAALDER DZ.

O, HET LICHT LENTETIJ.

O, het licht lentetij
Doet het zoo wonder blij
Zingen in mij.

O, daar is opgestaan
Wat ik in droeve' waan
Dood dacht gegaan.

Zie, hoe de zwarte grond
Nu is van bloemen bont
Ver in het rond.

Hoe er weer wonder blijd'
Goudglans van zonne leit
Alom gespreid.

Hoe, groene blarenpracht
Ligt rond de boomen zacht,
Zacht als een vacht.

Hoe, in de eenzaamheid
Van blauwen hemel wijd,
't Wit wolkje glijdt.

Hoor, hoe met teer gerucht
Even een windezucht
Suist door de lucht.

En hoe de vogels klein
Zingen zoo zuiver rein
Liedjes broos-fijn.

O, waar m'n schreden gaan
Vind ik het opgestaan
Levend voortaan.

O, in het lentetij
Weet ik al droef geschrei,
Verre voorbij.

Ko FOCK.

IN MEMORIAM.

Aan T JINGIK.

Lieve Kleine, met Uw zieltje
Blank, als wit van duivenschacht,
Toewan Allah heeft geroepen:
En Gij gingt tot Hem, heel zacht.

Toewan Allah heeft geroepen
En Gij volgdet zijn gebod.
Bij Hem zal Uw zieltje leven,
Daar wacht het een reiner lot.

Toewan Allah zocht een parel,
Van de eelste, reinste soort;
Toewan Allah vond Uw zieltje,
Dat Hem nu geheel behoort.

Daartoe moest Gij ons verlaten
Om in d'Alziel op te gaan.
Maar Uw vriendlijk, lieve kopje
Blijft toch altijd voor ons staan.

Leef gerust dan, lieve Kleine,
't Hooger leven, eenig rein.
Beeld van liefde, die zich offert,
Zoo zult Gij steeds om ons zijn!

A. A. STOKER.

ERRATUM.

Door een misverstand is een voorloopige notitie van den zetter (Peking, Gebouw met mariniers) als onderschrift geplaatst onder de tweede afbeelding op blz. 200 van ons vorige nummer.

Het onderschrift had moeten luiden:

Het Nederlandsche gezantschapsgebouw te Peking, voor rekening van de Nederlandsche Regeering gebouwd door Joh. G. Robbers. Op den voorgrond de Hollandsche Marinierswacht.

PASSAR (INL. MARKT) IN DE AFDEELING PASIR NANGKA; OP DE HELLINGEN THEETUINEN.

DE THEE-CULTUUR OP JAVA.

ER leefde voor vele, vele eeuwen in het Hemelsche rijk een zeer groot en vermaard geleerde die Tsjé of Thé heette en zoo vlijtig studeerde, dat hij er niet alleen zijn eten en drinken, maar ook het slapen om vergat. Maar de slaap vergat hem niet en overviel hem telkens, zoodra hij ging zitten en den neus in een boek stak. Om die plaag te ontkomen liep hij in zijn tuin en ging al wandelende studeeren. Maar de slaap volgde hem en drukte hem, zoodra hij in zijn boek keek, stilletjes de oogleden toe. „Dat zal uit zijn,” zeide hij, „als ik geen oogleden meer heb, kan de slaap ze ook niet meer toedrukken.” Hij nam een mesje, sneed zijn oogleden af en wierp ze weg. Maar nu geschiedde een wonder: de oogleden van den hooggeleerden Thé schoten wortel, en er groeiden een paar struiken uit op, wier blaadjes juist den vorm van een met wimpers bezet ooglid hadden.

„Dat is geen ooglid Hemels,” riep Thé toen, hij de struiken aanschouwde, „die blaadjes moeten zeker de kracht bezitten om den slaap te verdrijven”.

Hij nam er terstond de proef van, plukte een handvol blaadjes, maakte een aftreksel, dronk het, en voelde zich geheel verkwikt. Hij liet het ook anderen drinken, en — het theedrinken was uitgevonden.

Of het nu juist op deze wijze geweest is, dat de mensch het nut van de theeplant heeft leeren kennen, willen wij in 't midden laten; een feit is het, dat de Chineezen en Japanners theedrinkers waren, eeuwenlang vóór men in Europa het bestaan van dezen drank ook maar vermoedde.

Toch is het lang niet zeker, dat China het vaderland is van de thee, zooals men gewoonlijk aannam. Er zijn aanwijzingen, dat de theeplant ook daar ingevoerd is — uit het oostelijk gedeelte van het Himalayagebergte — en wel niet voor duizenden jaren maar in het midden van de vierde eeuw na Christus; eerst in de negende eeuw was de plant in China algemeen verspreid en werd ze vandaar overgebracht naar Japan. Dat het theedrinken eeuwenlang tot China en Japan beperkt bleef, is wel teekenend voor de mate, waarin deze volken zich van het overige deel der aarde afsloten, daar voor niemand, die een dezer beide landen bezocht, het gebruik van thee onopgemerkt kon blijven.

Hollanders hebben de thee in Europa bekend gemaakt. In de zeventiende eeuw brachten Oostinjevaarders voor het eerst thee te Amsterdam aan; zij werd wel geproefd, maar men vond den drank niet smakelijk, en de thee werd dan ook alleen als geneeskruid in de apotheek verkocht. In de mode kwam het drinken van thee eerst na 1644, toen Dr. TULP, de Amsterdamsche burgemeester-anatoom, die een groot voorstander van dezen

nieuwen drank was, er een verhandeling over schreef. Navolgers kreeg hij minder, wel veel navolgers, zoodat het gebruik al spoedig zeer toenam. Thee was nog zeer duur: de beste soorten kostten van 50 tot 100 gulden het pond, en daar de dames, die theevisite hielden, met elkaar wedijverden in prachtige serviezen en kostbare theetafels, bleef het theedrinken voorloopig tot de rijkere kringen beperkt. In meerdere blijspelen uit dien tijd vinden wij van thee en theevisites melding gemaakt, doch tevens leeren deze ons, dat omstreeks 1700 ook de gemeene man dezen drank onder zijn bereik vond.

De Engelschen hebben hun eerste thee uit Holland gekregen. In 1666 namen twee Lords, Arlington en d'Ossery, een pond of wat thee mede voor hun echtgenooten, die evenals hare vriendinnen, dezen nieuwen drank zoo lekker vonden, dat de thee terstond in Engeland ingang vond en weldra daar nog meer dan hier te lande gedronken werd.

Verscheidene geneeskundigen raadden het gebruik aan, doch de „theedokter” bij uitnemendheid is geweest KORNELIS BONTEKOE, die theedrinken als het zekerst middel beschouwde, om een hoog en ouderdom te bereiken: „Wie pas begint, kan met acht of tien kopjes volstaan, maar men moet elken dag meer drinken, zooveel de maag en de blaas lijden mogen. Men moet altijd thee drinken, 's morgens en 's avonds, bij nacht zoowel als bij dag. Ik vind geen zwaarigheid ieder aan te raden, 50 of 100 of, liever nog, 200 kopjes achtereen te drinken, want ik doe dit zelf elken voor- en namiddag”. Geen wonder, dat de booze tongen, die niemand met rust kunnen laten, beweerden, dat BONTEKOE voor zijn raad door de Heeren van de Oost-Indische Compagnie betaald werd. Immers, 't was dit machtige handelslichaam, dat uit China en Japan, via Java de thee naar Europa bracht en van dezen handel groote voordeelen trok. Zelfs had zij beproefd ook op Java thee te planten, maar de Chineezen, die zulk een goede klant niet gaarne wilden missen, leverden wel op verzoek de voor een proef benodigde zaden, maar gaven oud zaad of zorgden er voor het vooraf de kiemkracht te doen verliezen in kokend water. Zoo wisten zij de meening ingang te doen vinden, dat op Java de thee niet kon groeien. Deze waan werd eerst verstoord toen VON SIEBOLD, geneesheer van de Hollandsche factorij op het eiland Decima, in 1826, theezaden vandaar overzond en deze op Java niet alleen goed kiemden, maar ook welig groeiende planten gaven.

Na het welslagen van deze * * * proefneming volgden groote hoeveelheden zaad en levende theeplanten uit Japan, die in de buurt van Garoet uitgeplant werden. Doch ook uit China kreeg men

HET PLUKKEN VAN ASSAM-THEE.

planten en zaad door bemiddeling van den theeproever JACOBSON, die jaarlijks voor de Nederlandsche Handel-Maatschappij een reis naar Canton maakte tot keuring van de thee, welke dit lichaam aldaar wilde opkopen.

Men beschikte nu wel over theeplanten, doch het verkrijgen van een verkoopbaar product leverde de grootste moeilijkheden op. De hoop was gevestigd op de op Java wonende Chineezzen; het bleek evenwel dat daaronder geen goede theeplanters waren. In 1832 bracht JACOBSON daarom uit China eenige vaklieden mede, maar door een opstand mislukte ook deze poging, de bereiding van thee te leeren kennen.

Zoo kon het niet voortgaan, en men begreep, dat particulieren goedkooper konden werken. Maar daar het gouvernement den uitvoer in handen wilde houden, en daarvoor tegen vastgestelde prijzen het product opkocht, werd door den ondernemer niet op de hoedanigheid gelet, zoodat ook bij deze regeling de regering groote verliezen leed. In 1860 werd daarom het besluit genomen de contracten niet meer te vernieuwen, doch de cultuur en bereiding geheel vrij te laten, en de bestaande aanplantingen aan particulieren in huur te geven. Van dat oogenblik af kwam de geheele theecultuur in handen van den europeeschen planter, en heeft zij zich, na evenals de tabaksteelt, voor het gouvernement slechts verlies opgeleverd te hebben, ontwikkeld tot een bron van aanzienlijke inkomsten. Doch dit is niet terstond geschied. Aanvankelijk verzette de regering zich tegen uitbreiding van de theeaanplantingen, uit vrees voor concurrentie met de gouvernement's koffiecultuur. Ook bleven de moeilijkheden met de bereiding bestaan; eerst toen het product op de Londensche markt gebracht werd, en eenige Engelsche theemakelaars welwillend de gebreken van de Java-thee aanwezen, begreep men welken weg men moest inslaan om met goed gevolg te kunnen wedijveren met Britsch-Indië, zich ná Java ook op theecultuur toegelegd had.

De thee, die men in de Engelsche kolonie verbouwde, was echter niet dezelfde soort, als de Chineesche. Omstreeks den tijd, dat de eerste levende theeplant op Java kwam, had men namelijk in Assam, in een der dalen van het oostelijk gedeelte van het Himalayagebergte een theeplant ontdekt, die daar in 't wild groeide; en eenige jaren later had men in Bengalen beproefd die Assam-thee te kweken. Het product was in Engeland zeer gewild, zoodat de aanplantingen zich spoedig uitbreidden, en de cultuur ook naar Ceylon overgebracht werd. Met de bereiding hadden de Engelschen niet zooveel moeilijkheden als wij op Java.

De raadgevingen van de Londensche makelaars hadden het gevolg, dat de Java-theeplanters meer zorg aan de bereiding besteedden, en enkele van hen sedert 1878 Assam-theezaad invoerden voor het aanleggen van nieuwe tuinen. Sinds dien tijd

werd meer en meer de voorkeur gegeven aan de Assam-plant. Thans wordt geen Chineesche thee meer nieuw aangeplant; de tuinen, welke uit deze zoogenaamde Java-thee bestaan, dagteekenen veelal nog van vóór dat tijdstip en zijn 60—70 jaar oud. Terzelfder tijd werd een tweede groote verbetering ingevoerd: de machinale bereiding van het product.

Toen de bezwaren eenmaal overwonnen waren, hield niets de uitbreiding van de theecultuur tegen. Wel is deze hoofdzakelijk beperkt tot een gedeelte van Java, namelijk de Preanger Regentschappen en het aangrenzende deel van de residentie Batavia het „Buitenzorgsche”. Dit is een gevolg deels van het klimaat, deels ook van den hooger loonstandaard in het oostelijke gedeelte van het eiland. De hoogte der tuinen wisselt van 500—4000 voet boven de oppervlakte der zee. Men vindt thans alleen in de Preanger over de honderd ondernemingen, afgezien nog van de theetuinen der inlandsche bevolking, die het versche blad verkoopt aan een nabijgelegen fabriek, waar het dan voor den uitvoer bereid wordt.

De thee behoort tot de familie ^{*} ^{*} ^{*} der Ternstroemiaceae, en is nauw verwant met de in onze kamers en serres gekweekte Camellia. De Chineesche thee is een kleine struik, die 2—3 meter hoog kan worden, doch in de cultuur door snoeien veel lager gehouden wordt. Daarentegen bereikt de Assamthee in de zoogenaamde zaadtuinen, waar men de planten door laat groeien om ze tot bloei te brengen, een hoogte van vijf of meer meters, en vertoont zij zich dan als een pyramidevormig boompje, met een kort, onvertakt stammetje van 10—20 cM. dikte, en talrijke schuin opwaartsgerichte zijtakken.

De bladeren, bij verschillende vormen niet gelijk, staan afwisselend aan de twijgen; ze zijn, oud, iets lederachtig, ongeveer 15 cM. lang en 5 cM. breed; zij hebben een toegespitsten top en een gezaagden rand. De bloemen gelijken op de wilde roosjes uit onze duinen en zijn wit, met in 't hart talrijke meeldraden. De vrucht bestaat uit drie deelen, die elk een zaad kunnen bevatten, dat platte kanten vertoont, waar het tegen de andere aandrukt, doch dat overigens bolronde is, en ongeveer zoo groot als een knikker. Vaak zijn niet alle zaden ontwikkeld; men vindt dan twee of slechts één, kogelvormig, zaad in de vruchten. Uit het zaad wordt op Java de theeplant voortgekweekt. In den regel zaait men op kweekbedden, die in de lagere streken overdekt zijn, veelal eenvoudig met varenloof. Naar gelang dit verschrompelt worden de jonge plantjes minder beschaduwde; door langzamerhand het dak uit te dunnen tot men het geheel kan wegnemen, went men ze aan het volle zonlicht. In omstreeks acht maanden zijn de plantjes 20 cM. hoog en geschikt om in de tuinen te worden overgebracht.

A PPAKKEN.

S O R T E E R E N .

DE THEEFABRIEK PASIR NANGKA.

De tuinen worden bij voorkeur aangelegd op plaatsen waar een oerbosch staat, omdat de grond daar rijk aan humus is. De boomen worden geveld en blijven, voor zoover het hout geen waarde heeft voor het maken van theekisten, op de plaats liggen tot de stammen geheel vergaan zijn. Het struikgewas wordt gekapt, en zooveel mogelijk verbrand, om de asch aan den bodem ten goede te laten komen. Nu legt men grootere wegen aan, voor het vervoer van het product, en kleine paden, om de tuinen te kunnen indeelen. In de meeste gevallen helt de bodem, zoodat bij regens gevaar bestaat, dat de vruchtbare teelaarde naar beneden gespoeld wordt waardoor de grond verarmen zou. Men graaft daarom droge greppels, waarin deze afgespoelde aarde opgevangen wordt, of maakt op de hellingen terrassen. Voor het uitplanten bepaalt men de juiste plaatsen der struiken en wel op rijen, die ongeveer 4 voet van elkaar staan, terwijl de afzonderlijke planten een onderlingen afstand van 3-4 voet verkrijgen. Op die plaatsen worden nu gaten gegraven, om de aarde, welke het jonge plantje zal omringen, eerst aan de lucht wat te laten uitzuren.

Onderwijl zijn de plantjes oud genoeg, om te worden overgebracht in de tuinen. Soms doet men dat met kluit en al, waardoor de plant het minst te lijden heeft, maar de voorkeur verdient 't, den wortel geheel bloot te leggen, en elk exemplaar, waarvan de wortel niet goed recht is, weg te werpen. Zulke theeplantjes leveren later slecht groeiende struiken en dienen dus bijtijds verwijderd te worden.

De aanplant moet van nu af geregeld onderhouden worden. Plantjes, die niet aanslaan, worden vervangen door nieuwe, nog overgebleven in de kweekbedden, of door ter plaatse drie zaden uit te leggen. Ingeval méér dan één dezer zaden ontkiemt, worden de overtollige plantjes verwijderd.

Wanneer de Assam-theeplant ruim twee jaar oud is, kan men voor 't eerst gaan plukken. Dit wordt door vrouwen of meisjes gedaan. Men heeft de twijgen noodig, die aan den top nog onontwikkeld blad, en daaronder eenige volwassen bladeren dragen. Men plukt nu het topgedeelte van het twijgje, met één nog opgerold, één juist ontloken en één of twee min of meer ontwikkelde bladeren. De volwassen bladeren, die zich lager aan het twijgje bevinden, moeten blijven zitten, omdat hun okselknoppen de zijtakken leveren, die op hun beurt geplukt zullen worden. Hoe jonger het blad, des te fijner en geuriger is de thee, die er van gemaakt wordt. Waar de omstandigheden het toelaten en de kwaliteit van het product de extra moeite loont, worden de beide allerjongste blaadjes „pecco" eerst geplukt en dadelijk daarop de volgenden. Men houdt de twee partijen gescheiden en bewerkt ze afzonderlijk.

Het duurt nu 30—50 dagen, al naar gelang van de hoogte boven zee, alvorens de loten, die uit de okselknoppen van het overgebleven deel van het takje zullen ontstaan, op hun beurt oogstbaar blad bevatten. Niet alle takjes evenwel zijn tegelijkertijd plukrijp. Daarom wordt om de 8—12 dagen iedere afdeeling in bewerking genomen; het zijn dus niet dezelfde loten, waarvan achtereenvolgende malen geoogst wordt, maar die, welke den

vorigen keer nog niet op het juiste stadium gekomen waren.

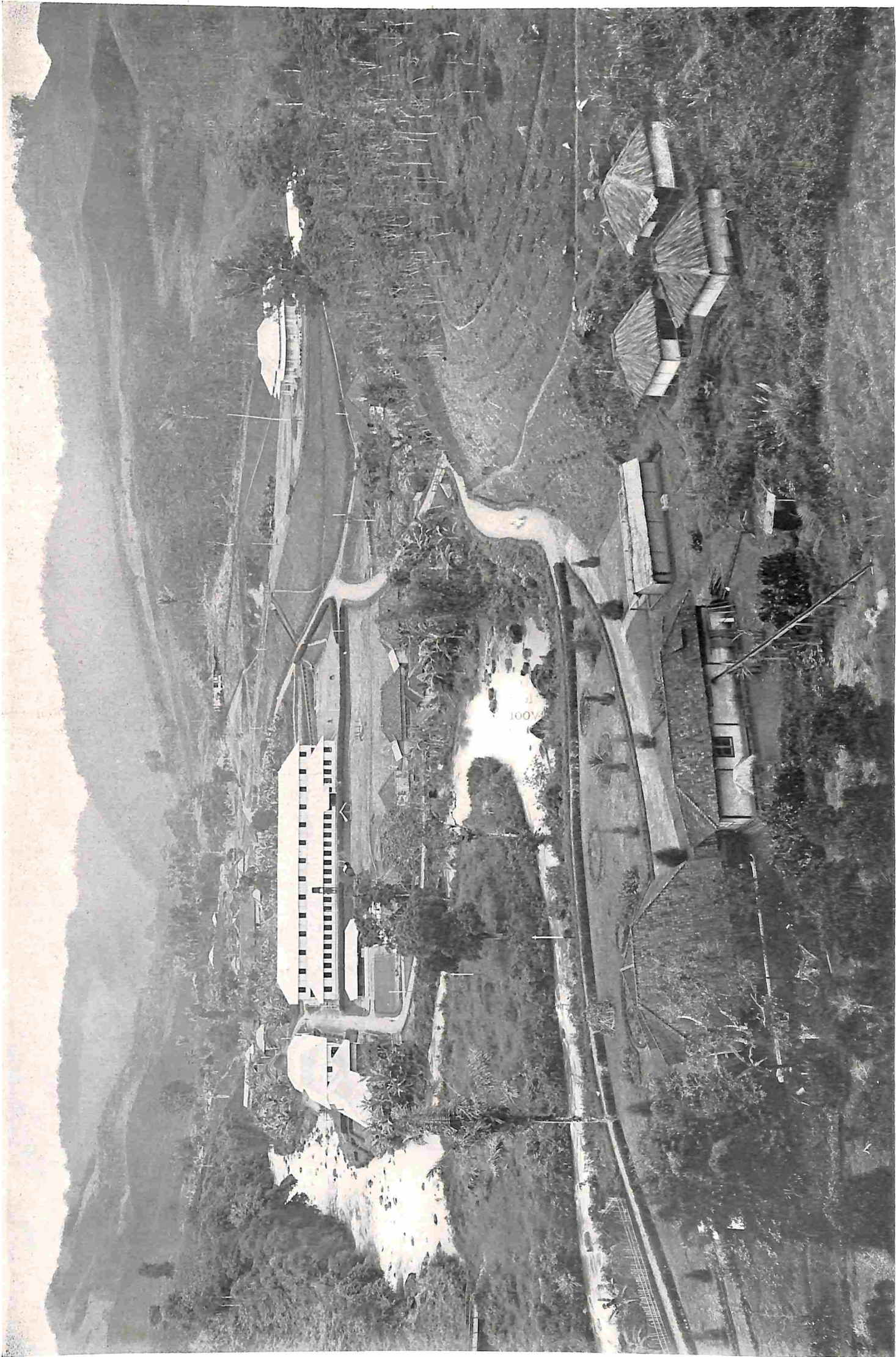
Zeven jaar oude struiken leveren volle productie; dit houdt dan vele jaren aan. Per bouw (0.7 H. A.) kan men 750—2500 pond afgewerkte thee per jaar oogsten.

Door het herhaalde plukken van de toppen der twijgen, vertakt de struik zich zeer onregelmatig. Van tijd tot tijd is het daarom noodig, al deze misvormingen te verwijderen door een diep snoeien van den heester. Het eerst gebeurt dit na het derde jaar; het duurt nu natuurlijk langer vóór men weer oogsten kan, maar het aantal loten is dan ook veel grooter dan te voren. Daar men na den snoei gedurende zes weken niet oogsten kan, stelt men deze bewerking zoo lang mogelijk uit. Men moet zich de behandeling die de planten ondergaan niet voorstellen, zooals die hier te lande geschiedt door ervaren boomkwekers; deze wijze van snoeien zou te veel moeite geven. Veeleer is zij te vergelijken met het scheren van een haag. Tot op de hoogte van ongeveer twee voet wordt de geheele heester afgemaaid, en daar de bladeren die dan nog aan de planten gebleven zijn, door het plotseling in het volle licht komen, afvallen, is de geheele tuin na den snoei kaal.

Zoowel het onkruid, dat bij het wieden verwijderd wordt, als het vrijkomend snoeisel, wordt ten bate van de theeplanten in den grond gewerkt en tusschen de planten of in de vanggoten begraven. Deze laatste worden dan vervangen door een nieuw stel goten tusschen de oude in. Ter bevordering van de losheid van den bodem bewerkt men dezen met den inlandschen hak (patjol) niet alleen bij den snoei, maar ook vaak na het plukken, daar de vrouwen onder hun werk den grond vasttrappen.

Het geplukte blad verzamelen de vrouwen in manden of doeken; tweemaal per dag leveren zij ieder voor zich hun oogst in. Eéns geschiedt dit in de tuinen; des avonds brengen zij zelve hun last naar de fabriek. Het blad heeft namelijk te veel te lijden, wanneer het een vollen dag in de doeken blijft broeien. Van den oogst van iedere plukster wordt aantekening gehouden en wanneer zij des avonds in de fabriek het laatste deel komt leveren, ontvangt zij terstond haar dagloon, berekend naar het aantal ponden geplukt blad. Tevens wordt nauwkeurig nagegaan of niet te oud blad medegeplukt is, daar hierdoor de kwaliteit van de thee verminderd zou worden. Met plukken verdient een vrouw in de Preanger Regentschappen tegenwoordig per dag f 0,20—f 0,30, wat, naar den levensstandaard van den Soendanees, voor vrouwenarbeid als een flinke verdienste kan beschouwd worden. —

De thee is thans aan de fabriek afgeleverd en zal nu de bewerkingen moeten ondergaan, noodig om van frisch blad te veranderen in het product, zooals het naar Europa verscheept wordt. Deze bewerkingen, die men eertijds van de Chineezers trachtte te leeren, worden thans op geheel andere wijze, bijna uitsluitend door machines verricht, zoodat de administrateur van een ondergrip moet hebben van werktuigkunde, en inzicht in de processen, welke zich bij de bereiding van de thee afspelen.

HET DAL VAN PASIR NANGKA, MET DE THEEFABRIEK; RECHTS HET WOONHUIS VAN DEN ADMINISTRATEUR.

ADMINISTRATEURSWONING OP EENE THEE-ONDERNEMING IN DE BUURT VAN BANDOENG.

De fabriek is zoo mogelijk in het midden van de theetuinen der onderneming gebouwd. Men is bij de keuze van de plaats aan vele factoren gebonden, zooals aan geschikte afvoerwegen voor het product, per kar; maar niet het minst aan gelegenheid tot het gebruik van waterkracht voor het in beweging brengen der werktuigen. Behalve de eigenlijke theefabriek heeft men de kistenmakerij met hare cirkelzagen en schaven, en de werkplaatsen voor timmerman en smid. Het terrein van groote fabrieken is meest electricisch verlicht, zoodat ook hiervoor een krachtbron vereischt wordt.

* * *
De verschillende bewerkingen, die het blad nu zal hebben te ondergaan, zijn in hoofdzaak, het *verflensen*, waarbij het versche blad door waterverlies slap wordt, een proces, noodig om het nu volgens *rollen* mogelijk te maken. Dat rollen dient om de cellen, waaruit het blad, evenals de geheele plant, is opgebouwd, te verbreken en hun inhoud naar buiten te doen treden, zoodat bij het *fermenteren*, dat daarna plaats vindt, de verschillende bestanddeelen op elkaar kunnen inwerken.

Zoodra dat proces voldoende gevorderd is, wordt het afgebroken, door de thee bij vrij hooge temperatuur te drogen; tevens is het product hiermede gereed gekomen. Het wordt ten slotte in de verschillende soorten geschift en voor verzending gereed gemaakt. Deze bewerkingen hebben plaats bij het bereiden van zwarte thee; wenscht men groene thee te maken, dan heeft het fermenteren niet plaats, maar wordt het blad, versch, in heete pannen geroost, waardoor het fermenteren onmogelijk gemaakt wordt, en daarna gerold; na het rollen wordt het terstond gedroogd. Het verschil tusschen deze beide soorten berust eendeels op de kleur, die bij de fermentatie van groen in bruin overgaat, anderdeels, en wel in de eerste plaats, op de samenstelling. Versche theeblad bevat, berekend op droge stof, $\pm 20\%$ looistof. Deze geeft aan de thee een samentrekkenden smaak. Bij het fermenteren wordt onder den invloed van lichamen (enzymen), wier aard nog weinig bekend is, de looistof grotendeels ontleed, zoodat de wrange smaak veel verminderd wordt; tevens treedt een aetherische olie op, die in het versche blad niet aanwezig is en den geur aan de thee geeft. Bij de bereiding van groene thee, heeft geen fermentatie plaats, zoodat het product weinig geur bezit, en zeer wrang is.

Meer en meer is men er, dank zij ook wetenschappelijke voorlichting, in geslaagd, de genoemde processen te verbeteren en, ten deele aan te passen aan plaatselijke omstandigheden, hetgeen bij een verschil in hoogte van 500—4000 voet tusschen beneden- en bovengrens van de theecultuur op Java, noodzakelijk moet zijn. In 't bijzonder het verflensen en het fermenteren zijn processen, van wier welslagen de kwaliteit van het product in hooge mate afhankelijk is.

Op Java wordt algemeen zwarte thee bereid, en wel in hoofdzaak op gelijke wijze. Wij zullen in het volgende hiervan een denkbeeld geven, in aansluiting bij de afbeeldingen, die betrekking hebben op de onderneming PASIR NANGKA, in de Preanger Regentschappen. —

Het geplukte theeblad wordt, nadat met de arbeiders afgerekend is, in de fabriek gebracht, die uit twee verdiepingen bestaat, en daar door een zuiginrichting terstond naar den zolder gebracht.

Deze bovenverdieping is bestemd voor het verflensen, het doen verleppen van het versche blad. Oudtijds deed men dit wel op platte bamboemanden (zoogenaamde „tampiers”) in de zon of op den vloer van de fabriek, maar daar hiertoe bij de tegenwoordige groote bladproducties de ruimte ontoereikend is, was men gedwongen op tampiers het overige blad uit te spreiden, en deze op elkaar te stapelen. De afhankelijkheid van het weder bij de eerste en de lange duur van het verflensen bij de laatste methode leidde tot den invoer van het kunstmatig verflensen, waarbij rekken op den zolder van de fabriek opgesteld zijn in een ruimte, die zoodanig is ingericht, dat zij een lange gang vormt, waaruit door één of meer ventilators de lucht weggezogen wordt, terwijl aan het andere einde de warme lucht uit de theedroogmachines binnentreedt. Het blad ligt op eenigszins hellende vlakken uitgespreid; de luchtstroom wordt noodzaak tusschen die vlakken door te strijken.

Het verflensen is afgelopen, wanneer een hoeveelheid blad, die in de hand genomen wordt, aanvoelt als een zeemlederen handschoen; drukt men de hand dicht, dan mag het blad niet meer knappen; alle broosheid moet verdwenen zijn. Is dit het geval, dan wordt het blad met bezempjes door vrouwen van de planken geveegd, en in trechters gestort, waardoor het door linnen kokers terecht komt in de rolmachines, die in de benedenverdiepingen opgesteld zijn. Deze bestaan uit twee steenen of met koper beslagen platen, die over elkaar heen schuiven; komt de thee er tusschen, dan worden de blaadjes gekneet en geperst, en rollen zij in elkaar. Het doel is hierbij, de cellen te kneuzen. Er vloeit dan ook soms vocht door den druk uit het blad in den onder den theeroller geplaatsten bak. Als na ongeveer drie kwartier het rollen is afgelopen, laat men door een schuif in de onderste plaat de thee ook in den bak vallen; als in een spons wordt het vocht dan weer opgezogen, door het gerolde blad. Tegelijkertijd kan ruim 100 K.G. blad bewerkt worden.

De thee is nu echter door het persen tot een kluit geworden, die eerst met de hand wat gebroken wordt, doch vervolgens in den zoogenaamden balbreker geheel wordt losgemaakt. Dit toestel bestaat uit een wentelende, zeshoekige zeef; de losrakende theeblaadjes vallen er door, terwijl de groote klumpen uit elkander geslagen worden, doordat een as met spaken snel in den zeef ronddraait. Behalve voor het losmaken is de balbreker nuttig, omdat de thee bij het rollen warm geworden is, terwijl voor de fermentatie de temperatuur juist laag moet zijn. De balbreker werkt dus tevens als afkoeler.

Het fermenteren is een proces, waarvan voor de waarde van de thee zeer veel afhangt. De temperatuur mag hierbij niet hoog zijn; hoogstens 26°C ., maar liefst lager. Op hooggelegen ondernemingen is aan dezen eisch gemakkelijk te voldoen, maar in lager streken is de temperatuur in de fabriek meestal niet de gewenschte, en moet men koelinrichtingen maken. Aan kleur en reuk ziet de ervaren fabrikant of deze bewerking afgelopen is: de thee is dan koperkleurig bruin geworden. Nu mag de fermentatie niet langer voortgezet; de thee wordt daartoe bij hooge temperatuur gedroogd. Hierdoor worden de enzymen, die de fermentatie te weeg brengen, ontleed, zoodat het proces tot staan gebracht wordt. De droogmachines zijn zóó ingericht, dat de thee gedurende geruimen tijd aan heele lucht van 80° — 90°C . is blootgesteld; het blad ligt op smalle roosters, die als schakels van een breeden ketting zonder eind dienst doen. Daar deze ketting langzaam voortrolt over draaiende schijven, valt er aan de eene zijde voortdurend thee af, die op een lager gelegen ketting den anderen kant uit bewogen wordt. De thee blijft ongeveer 30—40 minuten in deze machine en valt van den laatsten ketting, gedroogd, buiten het toestel.

De thee is hiermede feitelijk gereed, doch de soorten, die in den handel onderscheiden worden zijn nog doorengemengd. Men brengt daarvoor de thee in zeven, ongeveer overeenkomend met de balbrekers, die eenigszins hellend staan. De maaswijdte van deze zeven neemt toe, naarmate men het lagere deel nadert. De thee wordt aan de bovenzijde er in gebracht: de fijnste blaadjes fijnblad, dat afkomstig is van de nog onontwikkelde topblaadjes, levert de „pecco”, het allerjongste blad de fijnste theeën: „wit-

THEEROLLERS.

DROOGMACHINE.

BALBREKER.

PROEVEN.

FERMENTERBAKKEN.

DE THEEFABRIEK PASIR NANGKA.

punt" of „geelpunt" genoemd. Wil men „witpunt" (flowery pecco) bereiden, dan houdt men bij het plukken de allerjongste blaadjes afzonderlijk; zij worden op de oude Chineesche wijze met de hand gerold en niet opzettelijk gefermenteerd, zoodat men een soort groene thee verkrijgt. Dit is de duurste thee, die slechts gemengd met andere soorten gebruikt wordt. De witte kleur is te danken aan de fijne haartjes, die op het jonge blad zitten en die bij de zorgvuldiger behandeling voor een groot deel behouden blijven. De voorkeur voor deze thee is niet een zaak van smaak, doch een van mode: „thee met witte puntjes" is vanouds gezocht. Is daarentegen bij het plukken geen scheiding gemaakt, dan zuigt bij het rollen in de machine het lichtgekleurde jonge blad het uit de bladen geperste vocht op, zoodat de haartjes geel worden en men als product „geelpunt" (orange pecco) verkrijgt. Deze geelpuntthee wordt van de minderwaardige soorten door zeven afgescheiden, vóór de fermentatie geheel is afgelopen, en dan terstond gedroogd, terwijl het overige deel weder in de fermenteerbakken gaat.

Met dit machinale zeyen stelt men zich niet tevreden. Tusschen de thee bevinden zich nog steeltjes, slecht gerolde of slecht gekleurde blaadjes en andere onzuiverheden. Om deze te verwijderen wordt de thee op platte manden door vrouwen nog eens nagezocht.

De geheele bewerking, die de thee ondergaat, duurt zowat 24 uur. Als het product gereed is, wordt het steeds geproefd. Ook op de kleur van het afgetrokken blad wordt gelet. Totdat de thee voor de verzending verpakt zal worden, wordt zij in groote, goedgesloten kisten opgeborgen. Men maakt deze van hout, dat men uit het oerbosch haalt; met cirkelzagen worden de stamstukken tot plankjes van ongeveer een halve meter lengte

verdeeld. Alle kisten zijn van binnen met lood bekleed, omdat de thee zeer veel te lijden heeft, wanneer zij aan de lucht is blootgesteld.

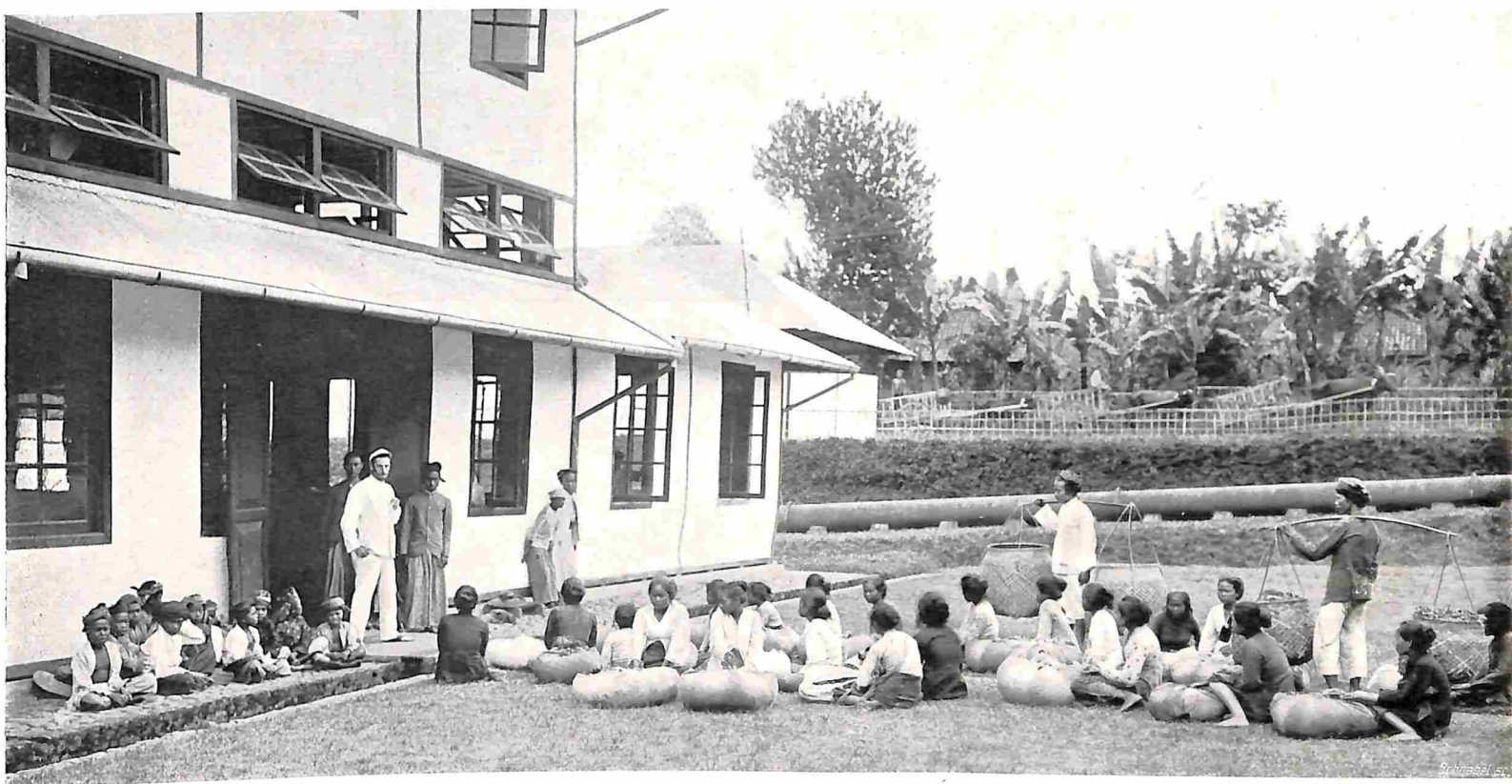
Het vullen van de kisten geschiedt zeer zorgvuldig; vroeger liet men ze door een inlander met de voeten aanstampen, thans worden daarvoor machines gebruikt, die de kist tijdens het vullen in trillende beweging houden. Daarna wordt het theelood dichtgesoldeerd en de kist gesloten en gemerkt. Men vervoert nu de thee naar het naastbijgelegen spoorwegstation, vanwaar het product per trein naar de afscheephaven verzonden wordt.

De Java-thee had bij hen, die aan Chineesche thee gewoon waren een groot vooroordeel te overwinnen. Niettemin neemt op de wereldmarkt China niet meer de eerste plaats in. Japan gaat in productie zelfs achteruit; het wijdt thans meer aandacht aan de nijverheid, ten koste van de landbouw. Britsch-Indië, Ceylon en Java zijn de theeproduceerende landen van de toekomst.

In ons land werd in 1887 nog 75 % Chineesche thee tegen 25 % Java-thee gebruikt, omstreeks 1901 waren de hoeveelheden gelijk; in 1908 neemt Java-thee 65 % van het verbruik tot zich. Chineesche thee wordt, nu op het oogenblik de prijzen zeer hoog zijn, in hoofdzaak gebruikt om de betere Indische thee te vervalschen.

Het theeverbruik neemt sterk toe; het is vooral bij Engelsch sprekende volkeren groot. In vele andere landen wordt bijna geen thee gedronken, doch indien men mag aannemen, dat ook deze hiertoe zullen overgaan, dan ligt hierin de belofte opgesloten, dat de theecultuur, ook in onze koloniën, zich zonder gevaar voor overproductie nog sterk zal kunnen uitbreiden.

DR. H. H. ZEIJLSTRA FZ.N.

HET AFLEVEREN VAN DEN PLUK.

OP DEN ACHTERGROND DE WIJDE BUIS, DIE HET WATER VOOR DE BEWEEGKRACHT DER FABRIEK NAAR DE TURBINE LEIDT.

EENMOOIENIEUWE PLANT

REEDS meermalen hadden wij gelegenheid er op te wijzen, dat ons land op tuinbouwgebied een zeer eervolle plaats inneemt en lang niet bij andere Europeesche landen achterstaat. Ook in het winnen van nieuwigheden komen wij lang niet zoo achteraan als sommigen wel eens denken, doch jammer is het, dat er kweekers zijn, die de gewoonte hebben hun nieuwe planten vreemde, bij voorkeur Engelsche, namen te geven, terwijl anderen hun nieuwigheden veelal door buitenlandsche kweekers in den handel laten brengen, die dan gewoonlijk vergeten bij de aanbidding er van te vermelden, dat zij van Hollandschen oorsprong zijn.

Een onzer kwekerijen, waar men zich in het bijzonder op het winnen van nieuwe planten toelegt, is de kwekerij Moerheim te Dedemsvaart, en reeds heel wat fraaie, algemeen gezochte planten zijn door deze kwekerij in den handel gebracht. Wij behoeven slechts te noemen de prachtig witte *Campanula persicifolia* Moerheimi; de levendig rose *Lupinus polyphyllus* Moerheimi, en de prachtige, grootbloemige *Aubrietia* Moerheimi, om ieder, die twijfelen mocht, van deze waarheid te overtuigen.

Thans wordt door dezelfde kwekerij weder onder den naam *Delphinium hybridum* Moerheimi een nieuwe, zuiver witte Ridderspoor in den handel gebracht, die zeker niet zal nalaten de aandacht van alle liefhebbers van vasteplanten te trekken.

Toen wij in den eersten jaargang van „Buiten” op pag. 335 de „Moderne Riddersporen” bespraken, zeiden wij o.m. dat het zoo jammer was, dat deze fraaie bloemplanten slechts in één hoofdkleur, n.l. blauw, voorkwamen. Wel waren er toen reeds door de Engelsche firma Kelway een paar *Delphiniums* n.l. de *Beauty of Langport* en *Primrose* als wit bloeiend in den handel gebracht, doch de vuilachtig roomwitte kleur was zoo leelijk, dat wij destijds geen aanleiding vonden melding van haar te maken, te meer, daar beide verscheidenheden zwak zijn en veel van het z.g.n. wit te lijden hebben. Kort daarop werd de verscheidenheid *Albion* in den handel gebracht. Dit was al een aanmerkelijke verbetering, en bij mooi weêr zijn haar bloemen werkelijk zuiver wit, doch is de zomer koud en regenachtig, wat bij ons nogal eens gebeurt, dan worden zij vuil blauw-wit. Beter nog is de Engelsche verscheidenheid *Polar Star*, wier bloemen room-wit zijn en een geel hart hebben; ook kan deze beter tegen haar leed en heeft bijna niet van het z.g.n. wit te lijden. Ook de beide, z.g.n. witte verscheidenheden van Franschen oorsprong *Montblanc* en *Sceptre blanc* voldeden zeer weinig, evenmin als de Hollandsche aanwinst *Fröken Scheltema*. Wij durven dan ook geen enkelen liefhebber van *Delphiniums* raden zich deze verscheidenheden aan te schaffen. Tot verleden jaar was een zuiver witte Ridderspoor dan ook niet in den handel verkrijgbaar.

Enkele jaren geleden echter bemerkte men op de kwekerij Moerheim onder een aantal zaailingen van *Delphiniums* er één van wier vijf scheuten er drie met sneeuw witte bloemen bloeiden. Aan een dezer scheuten kwam nog een enkel takje voor met blauwe bloemen. Dit was zeker een opmerkelijk verschijnsel en daar de bloemen zuiver sneeuw wit waren, werd de plant oogenblikkelijk geteekend om er van voort te kweken. Het exemplaar werd gescheurd en toen de jonge plantjes bloeiden, bleek het, dat twee er van zuiver witte bloemen droegen, twee gaven lichtblauwe bloemen van een zeer bijzondere tint en de vijfde droeg gedeeltelijk witte en gedeeltelijk blauwe bloemen, zelfs werden er bloemen aan gevonden, die half wit en half blauw waren. Nadat de witte verscheidenheid enkele jaren is voortgekweekt wordt zij thans onder den naam *Delphinium hybridum* Moerheimi in den handel gebracht.

De nieuwe variëteit, waarvan wij hiernevens een afbeelding geven, kenmerkt zich niet alleen door zuiver witte bloemen, doch ook door zeer groote bloemrijkheid, daarbij heeft zij ook de eigenschap, nadat de hoofdstengel is uitgebloeid, een aantal zijstengels te maken, zoodat zij dan opnieuw begint te bloeien. Zij bereikt een hoogte van 1.50—1.80 M. en de bloemstengels blijven afgesneden en in water gezet langen tijd frisch. Een andere goede eigenschap is, dat zij weinig vatbaar is voor het z.g.n. wit, een ziekte, waaraan de meeste *Delphiniums* lijden. Het is dus een in alle opzichten aanbevelenswaardige plant.

Wat de kultuur dezer plant aangaat meenen wij naar ons reeds vermeld artikel te kunnen verwijzen, alleen willen wij den liefhebbers, die last van wit in deze of andere planten hebben, den ernstigen raad geven, hun planten, reeds voordat de ziekte optreedt, te bespuiten met 1 pct. oplossing van bordeauxschen pap. In veel gevallen zal dit reeds afdoende blijken te zijn; treedt dan de ziekte toch op, dan herhaalt men de bespuiting. Gewoonlijk is tweemaal spuiten voldoende om de kwaal afdoende te bestrijden. Door dit eenvoudige middel zal men veel meer voldoening van de *Delphiniums* hebben.

E. Th. W.

DE VLIER IN HET VOLKSGELOOF.

IN den grijzen voortijd was de Vlier (*Sambucus nigra*) — een struik, die thans bijna niet meer in siertuinen en parken geduld wordt, maar vervangen is door fijnere soorten, de zilverkante en de goudkante vlier — een boom van hooge beteekenis. Bij ons ook *Vledder* genoemd, heeft hij in Duitschland verschillende namen, waarvan die van *Hollander Alhorn* of *Elhorn* de meest gebruikelijke zijn. In Engeland werd hij *Elder* of *Eldertree* geheeten. Bij onze heidensche voorouders gold hij als een heilige boom of struik; — bij de Skandinaviërs was hij dan ook aan Iduna gewijd. Er was veel aan dien boom, dat hunne aandacht trok; in het voorjaar zijn zij vol, sappig loover, in den zomer zijn geurige bloesems, die gedroogd als aftreksel of thee werden gedronken, dan in het najaar zijn donkerroode bessen, die niet slechts den zangvogel tot voedsel, maar ook den mensch tot geneesmiddel dienden. Bij zoo vele werkelijk goede eigenschappen van de vlier voegde de volksphantasie nog zoo vele denkbeeldige, dat het waarlijk niet te verwonderen is, dat de vlier oudtijds voor een soort van wonderboom werd aangezien, die tegen de gevaren van allerlei aard beschutte. Onder hare schaduw — zoo heette het — kon men veilig slapen: men was gevrijwaard voor betoovering, en werd niet geplaagd door muggen of slangen.

Als een niet minder krachtige artsenij werd de middelste schors beschouwd. Bij nieuwe maan afgeschaafd, had zij een

purgerende werking; naar boven afgeschild diende zij als braakmiddel; het bloed werd er door gezuiverd, het hoofd versterkt. Als bijzonder heilzaam tegen de koorts, wordt nog de vlier beschouwd, die boven de bijenkorven groeit de bast moet naar boven — naar beneden helpt niet — geschild en aan den patiënt als aftreksel te drinken gegeven worden.

In Duitschland bezigde men een ander middel; de koortslidder steekt, zonder er een woord bij te spreken, een vlierstruik in den grond: de koorts blijft nu aan dien tak hangen, maar gaat op den persoon over, die het ongeluk heeft er het eerst voorbij te gaan. Ook van eksteroogen en kiespijn bevrijdt de weldadige vlierstruik. Die door eerstgenoemde geplaagd wordt, wrijve ze in met vlierbladeren en steke die daarna in den grond; zoover deze verrotten, zoover zullen ze ook opdroogen. Om van kiespijn af te komen, gaat men volgens Buddingh (Ned. godenmesje de schors van een vliertakje op, snijdt daaronder een kruisje, brengt het uitgesneden stukje hout aan de pijnlijke

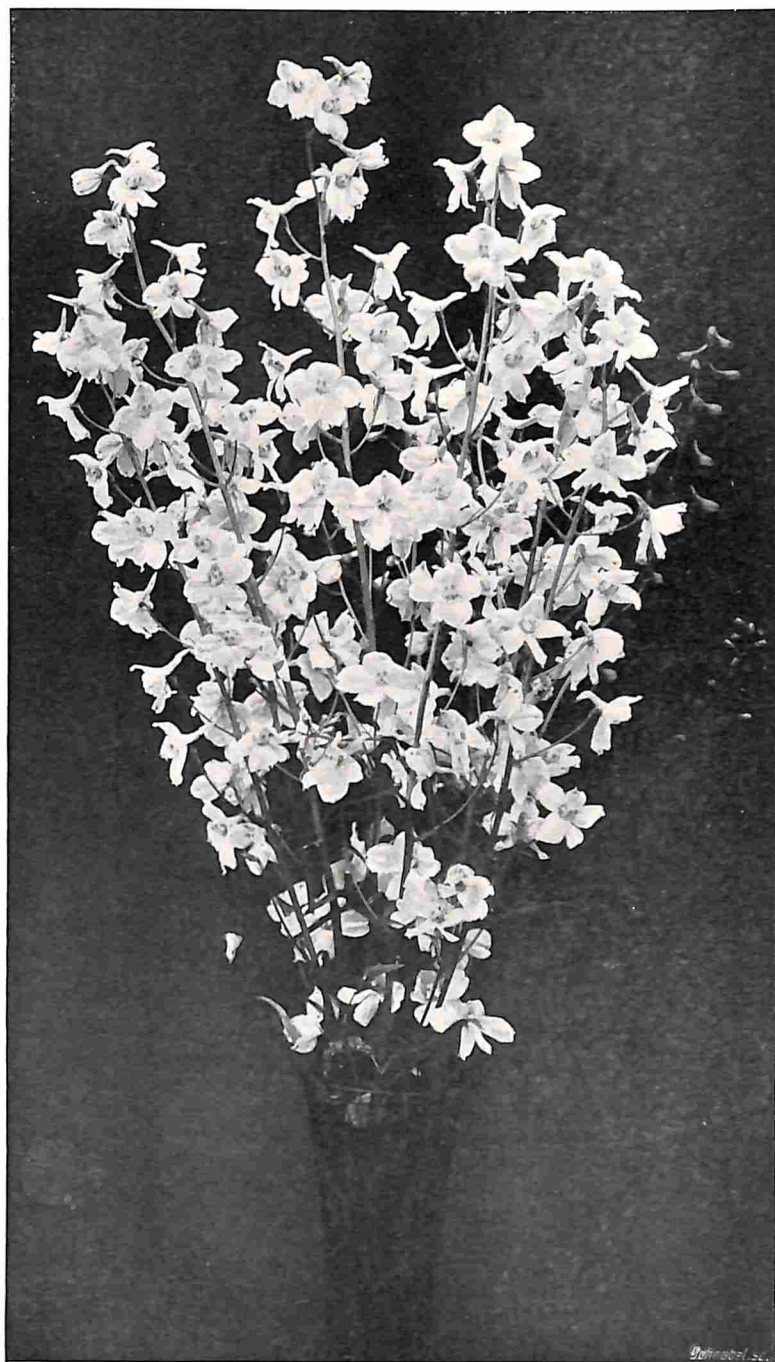

Foto C. Steenberg.

DELPHINIUM HYBRIDUM MOERHEIMI.
VASTE PLANT MET ZUIVER WITTE BLOEMEN.

kies, zóó dat er bloed aan komt, waarna het weder zorgvuldig onder de schors gelegd en onder het prevelen van een tooverspreuk vastgebonden wordt. Weg is dan de kiespijn. In Duitsland werd ongeveer op dezelfde wijze gehandeld, maar voor dat de kiespijnlijder een snede in den boom deed, sprak hij tot driemaal toe: „Lieve vlier, leen mij wat van je bast, dan breng ik je ook wat terug.”

Niet slechts op zieken, maar zelfs op de afgestorvenen werd de vlier geacht een heilzamen invloed te kunnen uitoefenen. Aan den Nederrijn bestond nog lang de gewoonte, dat de timmerman bij het nemen van de maat voor de doodkist een vlierstok gebruikte; nog legt men hier en daar een kruis van vlierhout vervaardigd in de kist naast den doode en heft de voermant van den lijkwagen in plaats van een zweep, een vlierstok in de hand. Op kerkhoven van overoude dagteekening ontbreken bijna nooit de vlierstruiken, en in vele volksliederen fluisteren zij vrede op de graven der dierbare afgestorvenen, waarop zij de sneeuw van beraden bloesems strooien.

Het omhouden of beschadigen van een vlierboom werd oudtijds als heiligschennis aangemerkt. Er zijn zelfs overleveringen in omloop volgens welke de schuldige den derden dag daarna stierf of met veeziekte gestraft werd. Was het noodig de takken van een vlier te stutten, dan deed de landman dit met gebogen knieën, ontbloot hoofd en gevouwen handen en sprak daarbij het spreukje: „vrouw Ellkom” (in de middeleeuwen werd een boom meestal als vrouw aangeropen) „geef mij wat van uw hout, dan zal zal ik u van het mijne ook wat geven, als het groeit in het bosch”.

Nog is men op het platteland gewoon den vlierstruik voor de staldeuren en de keldervensters te plantoover; dat bevalt zoowel het vee als de boldermelk tegen bentoven. Gaat men met een vlierstok gewapend op weg, dan kan men daarmee katten in heksen, weerwolven in mannen terug tooveren; elk andere stok zou in stukken springen.

Vroeger had bijna ieder landman zijn vlierstruik in zijn hof, en nog ziet men op afgelegen hoeven prachtige hoog opgegroeide exemplaren dezer boomsoort. Aan hunne wortels en onder hun schaduw begraaft de geloovige boer zijn uitgevallen tanden en afgeknipte haren, opdat vrouw Ellkom die beware tot den dag der opstanding, en hij bevrijd blijve van tand- en hoofdpijn!

BLOEIENDE PEREBOOMEN IN EEN STADSTUUNTJE TE KAMPEN.

Deze foto is genomen op Zondag 21 April 's ochtends tegen elf uur. Ze kan als een herinnering dienst doen aan het tot nu toe in bijna ongestoorde heerlijkheid bloeien van de vruchtboomen in dit voorjaar. Eenige weken geleden heeft een abrikozenvoompje daar even kostelijk gebloeid, nu deze beide pereboomen. Het tuintje, eenige meters slechts in het vierkant, is gelegen achter een der huizen in de ze la Sablonièrekade, een proefstuuntje van een bloemenliefhebber, die er op zijn gebied gegeven de kleine ruimte, wonderen doet. En deze pereboomen hebben geen bijzondere zorgen genoten. Zij vertolken slechts een dank aan de natuur, aan het zonnetje, dat ze uit zuiden en westen zoo lekker stooft.

TYPISCHE GEVELS VAN HET WEESHUIS TE VENLO.

Venlosche merkwaardige gebouwen.

VENLO is eenigzins in beroering geweest. 't Was echter eene beweging ten goede en die in rechte banen liep, namelijk die tot behoud van eene Venlosche merkwaardigheid, de typische gevels van het Weeshuis, tegenover de groote Sint Martinuskerk. De regenten van het weeshuis moesten aan uitbreiding denken en als overall wijst een zuinig beheer soms een anderen weg, dan dien, welke kunst en historie voorschrijven. Toen er sprake was, dat de gevels afgebroken zouden worden, vereenigden zich de liefhebbers van behoud van het oude en schoone met het Venlosche kringbestuur van het Prov. Genootschap Limburg, om bij de regenten pogingen in het werk te stellen den verbouw te doen plaats hebben met instandhouding der gevels. De Regeering, afdeling schoone Kunsten hielp onmiddellijk mede, en zóó zal, dank zij 't gezond verstand der regenten, Venlo deze merkwaardigheid behouden. Een ander overblijfsel uit vroegeren tijd vinden wij in de overblijfselen der Sint Jacobskerk, gelegen op den hoek van het Maas en Henschriksel, twee smalle straten, die evenwijdig aan de oude wallen liepen. Deze kerk lag naast het oude Man- en Vrouwenhuis en werd daarom ook wel de Manhuiskerk geheeten. Zij bestond reeds vóór 1700. Bij de belegering der stad in 1702 werd zij gedeeltelijk te gronde geworpen en niet meer hersteld. Trouwens, het is van den beginne af een eenvoudig bouwwerk geweest. Aan den linkersteunbeer is het typisch Limburgsche heiligenhuisje te zien, waarvoor 's avonds licht brandt.

Roermond.

A. F. VAN BEURDEN.

DE ROMEINSCHE CAMPAGNA.

DE uitgestrekte Italiaansche kuststreek, bekend als de Campagna di Roma (de Romeinsche Campagna) stond reeds van ouds en staat bij velen nog niet zeer gunstig aangeschreven; waaraan voornamelijk de beruchte Pontijnsche moerassen schuld hebben, wier verpestende uitdampingen de vroegere bewoners verjoegen en het land onbewoonbaar maakten. Waar b.v. Servaas de Bruin, nu ruim veertig jaren geleden, in zijn *Historisch en Geografisch Woordenboek* zegt, „dat deze eertijds zoo dicht bevolkte en schoone landstreek, die met de heerlijkste villa's der Romeinen prijkte, tegenwoordig een slechts door veehoeders bewoonde woestijn geworden is”, terwijl vroegere en latere schrijvers zich er al niet gunstiger over uitlieten, maakte men zich er geen andere voorstelling van, dan een broeinest van moeraskoorts, waarvan men liefst maar geen notitie moest nemen.

Maar werd de Campagna van een, in een zeer ver achter ons liggenden tijd, zeer bloeiende streek een woestijn, thans schijnt

Foto C. Steenbergh.

BLOESEMWEELDE. BLOEIENDE WILDE KERSENBOOM AAN DEN AMSTELDIJK.

het omgekeerde weder het geval te zijn, en is men ijverig bezig, dank zij een verstandig en doortastend staatsbeleid, dank zij vooral het samenwerken van wetenschap en praktijk, niet alleen door gepaste maatregelen de van giftige moerasdampen bezwangerde lucht te zuiveren, maar ook het woeste en schijnbaar onbruikbare land in vruchtbare landouwen te herscheppen.

Een oorspronkelijk Duitsch kweeker, maar die reeds sedert lang in Italië woont, die dat land in verschillende richtingen bereisde en omtrent land en volk, inzonderheid met het oog op de cultuur, niet moede wordt in verschillende Duitsche tijdschriften zeer interessante mededeelingen te doen, vertelde dezer dagen in *die Gartenwelt* het een en ander over de flinke wijze, waarop men begonnen is een deel der Campagna weder bewoonbaar te maken en te exploiteeren. Dit is weinig bekend en zal daarom ook ons interesseeren; ja, sommigen zullen er misschien vreemd van opzien, gewoon als men is zich van de Campagna een voorstelling te maken, die denkkelijk wel juist geweest is, maar die met rassche schreden, ofschoon dan ook geleidelijk, een algeheele verandering ondergaat. Zie hier ongeveer wat de heer Sprenger, na eigen aanschouwing, er van zegt:

Er heerscht tegenwoordig, tot op ongeveer tien mijlen rondom de Eeuwige Stad, veel leven en beweging. Met ploeg en egge, met schop en spade is men druk in de weer om den meestal diepen ondergrond te bewerken en de schoone landstreek, die zoo rijk is aan afwisseling, tot een gezond en voor de zich sterk uitbreidende hoofdstad tot een bron van volksvoeding te maken, die zij eeuwen lang liet verzuren, voor welke nalatigheid zij zwaar moest boeten. Van wanneer het dwaalbegrip, dat de Romeinsche Campagna voor de cultuur ongeschikt zou zijn, afkomstig is, ligt in het donker; denkkelijk was het slechts een voorwendsel van lang verdwenen geslachten, om hun onkunde en onverschilligheid te dekken. Dat oude, ingewortelde vooroordeel was zulk een vaste overtuiging geworden, dat het jonge koninkrijk het alleen met krachtige middelen aan 't wankelen kon brengen, en er doelmatige maar tevens energieke wetten noodig waren, om de eigenaren te dwingen hun land te betelen en het niet langer slechts te doen afweiden. Wie niet teelt, dien wordt zonder lange omwegen zijn land ontnomen; het wordt verkocht, zoodat hij huis en hof moet verlaten. Zoo ver zal het echter niet licht komen; maar de menschen moesten op krachtige wijze wakker geschud worden.

Het landcomplex, hetwelk aanvankelijk onder toezicht stond van eene door de Regeering benoemde commissie, heeft eene uitgestrektheid van 210.000 Hectaren. Reeds zijn daarvan 50.000 Hectaren in cultuur, die ten deele reeds volle oogsten opleveren;

echter ten koste van zwaren arbeid. De natuurlijke ligging van den bodem moet geregeld, het grond- en regenwater moet verzameld worden, en, waar noodig, moet de Tiber zijn geel water aan de cultuur dienstbaar maken. Allereerst moeten 200 bezittingen aldus onderhanden genomen worden, en reeds zijn 50 daarvan als model-inrichtingen volkomen gereed en beteeld. Moerassen worden gedraineerd en droog gelegd en de oude Campagna-geesten wrijven zich de oogen uit bij zulk een verandering.

De ondergrond is meest overal goed, zoodat granen, maïs, boonen, tabak en hennep overal groeien, evenals de wijnstok en groenten, waar slechts geen gebrek aan water is. De beroemde trappisten der „Tree Fontana” in de Romeinsche Campagna, hebben met doodsverachting het bewijs geleverd, dat de kwaadaardige koorts door de cultures wordt verjaagd en dat de venijnige adders voor den ploeg op de vlucht gaan. Maar deze arme menschen zijn vergeten en van hun wonderwerken wordt geen melding meer gemaakt. —

Tot zoover de heer Sprenger.

De hierboven vermelde door de Italiaansche Regeering genomen dwangmaatregelen zullen zeker wel afdoende zijn, maar of ze overal zouden toegepast kunnen worden, op deze vraag moet het antwoord beslist ontkennend luiden. Hier en elders zou het zeker niet aangaan, om aan de eigenaars huis en grond te ontnemen, wanneer zij niet bereid zijn daarmede te doen wat de Regeering wil. Maar plaatselijke toestanden zullen het daar mogelijk maken. Denkkelijk behoort deze verafschuwde landstreek aan het Rijk, en mochten zij, die hun leven er aan wilden wagen, zich er nederzetten, om er hun kudde schapen te doen weiden, zoodat zij slechts in schijn eigenaars zijn geworden.

De lezer zal wel onwillekeurig daarbij gedacht hebben aan onze uitgestrekte heiden. Een vergelijking gaat eigenlijk niet wel op, zoo min wat de uitgestrektheid als de bijzondere toestanden betreft, maar in beginsel is het volmaakt hetzelfde: barre, onvruchtbare landstroken in cultuur en tot vruchtbaarheid te brengen, en daaraan valt ook in ons land nog heel wat te doen. Maar ook hier worden jaarlijks aanzienlijke uitgestrektheden, absoluut improductieve, ofschoon dan ook geen ongezonde streken, op rationeele wijze in exploitatie gebracht en productief gemaakt, niet alleen ten bate van enkelen, maar per slot van rekening ten voordeele van het geheele land.

Zulke met de noodige energie krachtig doorgezette pogingen verdienen zeker de hooge waardeering van ieder belangstellende in de algemeene volkswelvaart.

Bennekom.

H. WITTE.